

Ибайдуллаев Х.Х.

МУЗЕЙ - КООМДОГУ СОЦИАЛДЫК ИНСТИТУТ КАТАРЫ

Ибайдуллаев Х.Х.

МУЗЕЙ КАК СОЦИАЛЬНЫЙ ИНСТИТУТ В ОБЩЕСТВЕ

Kh.Kh. Ibaidullaev

MUSEUM AS A SOCIAL INSTITUTE IN SOCIETY

УДК: 631/7:256/156.2

Бул макалада музейдин коомдогу социалдык институт катары аткарган кызматы тууралуу жазылган. Музейлер тарыхка байланышкан коомдун тарыхын изилдөө, сактоо, топтоо жана пропагандалоо сыяктуу кызматтарды аткарат.

This article writes/tells about the service of the museum as the social institute in society. Museums implement services of history which is tied with society's history as to research, keep, collect and propaganda.

Азыркы күндөгү музейлердин коомдогу ордун изилдөө өлкөбүздүн турмушунда актуалдуу маселелерден. Анткени, бүгүнкү өткөөл мезгилде да музейлер кылымдардан бери келе жаткан өз кызматтарын аткарып келишүүдө. Музейлердин коомдо аткарган негизги кызматтары болуп: сактоо, изилдөө, илимий баяндама берүү жана өткөн тарыхыбыздан калган баалуу маданий эстеликтерди тактоо, эсепке алуу иштери болуп саналат.

Жалпы коомчулуктун барган сайын Европага ыкташуусу, өздүк нарк-насилиздин жоголуусуна алып барууда. Музейлер бул жагын эске алуу менен коомдогу өзгөрүп жаткан тенденцияларды эске алуусу зарыл. Музей коллекциялары — өзүнүн дооруна тиешелүү болгон маданиятты чагылдырып берет жана кийинки муунга мурас катары эстелик болот. Ошондуктан, музей фондун дайыма жаңы материалдар менен толуктоо, изилдөө жана сактоо өз деңгээлинде болуусу керек. Бул бардык музейлердин коомдогу негизги аткарган кызматтарынан бири болуп эсептелет.

Музей - тарыхка байланышкан көп тармактуу социалдык институт жана ал тарыхый-маданий, табигый-илимий баалуулуктарды топтоо жана аны элге музей предмети аркылуу маалымат таратуу функциясын аткарат¹.

Окумуштуулар музейдин өнүгүү тарыхын алгачкы общиналык коом доорунан эле башталган дешет. Ошол убактан сакталып калган буюмдар, аска бетиндеги сүрөттөр, мазарлар ошол доорду сүрөттөйт жана чагылдырат. Эң алгачкы музейлер кадимки Грецияда пайда болгон. Ошого карабай искусствонун эстеликтери системалуу түрдө коллекциялоо XVI кылымдан башталган. Мындай музейлер Италияда, Францияда, Англияда жана Германия сыяктуу өлкөлөрдө өнүккөн. Европадагы музейлер атайын илимий мекеме катары өнүгүшү XVI - XVIII кылымдарга туура келет². Бул доордо илим, искусство, адабият, техниканын, кол-өнөрчүлүктүн өнүгүшү, Улуу географиялык ачылыштар музейлердин өнүгүшүнө чоң таасир эткен.

Россияда болсо музейлер монастырлар менен чиркөөлөрдө реликвиялар жана икондорду жыйноо менен башталган учурда, расмий түрдө Петр I-нин буйругу менен 1720-жылы ачылган. Революцияга чейинки доордо Россияда 149 музей болуп, алардын бардыгы чиркөөлөр менен монастырларда жайгашкан.

Октябрь революциясынан кийин бийликке келген Совет өкмөтү XIX-кылымдын 40-жж. баштап музейлерге көңүл бура баштаган. Анын натыйжасында 15 союздук республикалардын борборлорунда гана эмес, облустук деңгээлде да музейлер ачылган. Кыргызстандагы музейлердин пайда болушу Совет өкмөтү мезгилинен башталат.

Кыргыз элинин тарыхындагы музей иши жаңы тармактардан болуп саналат. Кыргызстандагы музейлердин өнүгүү тарыхы XX кылымдын 20-жылдарында башталат. Алгачкы музей 1925-жылдын 9-декабрында мамлекеттик ишмер, полководец М.В. Фрунзенин үй музейи ачылган³.

Эгемендүүлүктү колго алып, Кыргыз мамлекети жаңы доорду баштады. Кыргыз элин дүйнө элдери таанып, маданиятыбыз ар тараптан өнүгө баштады. Өлкөбүз демократиялык жолду тандап, ар бир жарандын өсүп-өнүгүшүнө кеңири жол ачты. Мурдагы 15 республика бөлүнүп өз алдынча эгемендүү мамлекет болгондон кийин, экономикалык жактан кризис башталды. Кыргыз мамлекетинин да бюджети азайып, көптөгөн тармактар өз функцияларын аткара албай калды. Кыргызстандагы музейлер да өздөрүнүн көйгөйлөрү менен бүгүнкү күнгө чейин күрөшүп келүүдө. Убакыттын өтүшү менен тарыхый баалуу мурастарыбыздын сакталуусу, изилденүүсү орчундуу көйгөйгө айланууда. Кээ бир баалуу эстеликтерибиз такыр изилденбей, жоголуп кетүүнүн коркунучунда турат. Музейдин фондун толуктоо, сактоо, изилдөө иштери өзүнүн деңгээлинде жүрбөй жатат. Буга себеп музей кадрларынын сапатынын жоктугу, көпчүлүк жаштардын бул тармака кызыкпагандыгы

¹ Ставская Л.Г. История становления и развития музейного дела в Кыргызстане (1920-е годы - начало XXI в.) Б. 2009 стр. 6-7

² Музееведение. Под ред. К.Г. Левыкина, М.1988 стр. 36

³ Интернеттен алынды. www.WELKOM.kg

болуп жатат. Мамлекеттин бардык тармактарына керектүү кадрларды даярдоо Мамлекеттик Башкаруу Академиясында же республиканын окуу жайларында - актерлор, режиссерлор, китепканачылар, архив кесибиндегилерди даярдаган сыяктуу эле музейге керектүү кесиптерди; сактоочуларды, экскурсоводдорду, экспозиционерлерди, этнограф жана археологдорду, реставраторлорду даярдоо өтө зарыл.

Совет доорунда музейдин илимий кызматкерлери Москва шаарындагы квалификациясын жогорулатуучу атайын Институтта 1-2 айлык курстардан бир нече жолу окуп келишчү. Эгемендүүлүктүн 20 жыл ичинде биздин республиканын окуу жайларында же Маданият министрлигинин тармагында мындай база түзүлбөй келе жаткандыгына байланыштуу илимий кызматкерлердин өз кесибин жогорулатуунун мындай мүмкүнчүлүгүн аткара албай келишет.

Жогоруда айтылган көйгөйлүү маселелерге карабастан "Сулайман тоо" улуттук тарыхый-археологиялык музей комплекси өзүнүн коомдогу функциясын аз да болсо аткарып келе жаткан Кыргызстандын түштүгүндөгү эң чоң музейлердин бири. Акыркы 2011 жылдын биринчи кварталында эле чет өлкөлөрдөн - 11, Кыргызстандын ичинен - 277, мектеп окуучулары - 1678, жогорку окуу жайлардын студенттери - 442 даана болуп, жалпысы 2419 ду түздү. Албетте бул көрсөткүчтөр аябагандай эле аз. Себеби, музейдин туруктуу экспозициясы ондогон жылдардан бери жаңыланбай келет. Жылына жүргүзүлүүчү экспедициялар акчанын тартыштыгынан жүрбөй калган. Музейдин фонду саналуу гана экспонаттар менен толукталууда.

"Сулайман-Тоо" улуттук тарыхый - археологиялык музей комплекси 1949-жылы 15-майда эмгекчилер депутаттарынын аткаруу комитетинин Ош Областык Советинин чечими менен Ош областык Край таануу музейи болуп негизделип, 27 кв.м. экспозициясынын аянты, 215 экспонаты менен өзүнүн ишин баштаган.

Бүгүнкү күндө экспозициясынын жалпы аянты 2956 чарчы метрди түзүп, музейде 33 миңден ашуун музей фондунун негизги экспонаттары топтолгон. Алар 6694 археологиялык, 3702 этнографиялык 19852 документтер жана фото-сүрөттөр, 1196 кол өнөрчүлүк буюмдары, живопись, скульптура, графикаларды ж.б. камтыйт. Экспозиция залында 2582 музей экспонаттары көрүүчүлөр үчүн экспонатталган.

1964-жылы музей экспозициясы Сулаймантоонун этегинде жайгашкан XVI-XVII кылымдарга таандык мечиттин имаратына көчүрүлгөн.

1977-жылы Улуу Октябрь майрамына карата Ош областык Край таануу музейинде биринчи туруктуу экспозициясы түзүлүп, салтанаттуу түрдө көрүүчүлөр үчүн ачылган. Улуу Октябрь Социалистик Революциясынын 60-жылдыгына байланыштуу Бүткүл Союздук музей иштерин кароодо СССР маданият Министрлигинин 2-даражадагы Диплому менен сыйланган.

1978-жылы 5-июнда Кыргыз ССРинин маданият Министринин буйругу менен Ош областык тарыхый-аймак таануу музейи болуп, кайрадан түзүлгөн.

1982-жылы 23-апрелде Кыргызстан КПБКнын жана Совет министринин 242-чечими менен "Оштогу бириккен-тарыхый-маданий музей коругу" - деп аталган.

Кыргызстандын тарыхын изилдөөдө байыркы Ош шаарынын тарыхы эң манилүү экендигин эске алып, Жогорку Кеңештин чечими менен "Оштун 3000" жылдыгына карата Ош шаарынын жана Фергана өрөөнүнүн тарыхын чагылдырган, бүткүл дүйнөгө 3000 жылдан ашуун тарыхын даңазалаган археологиялык эң байыркы табылгалар, этнографиялык, документалдык жана башка экспонаттары аркылуу экспозиция залы түзүлүп, Чыгыш элинин уникалдуу архитектурасын чагылдырган имарат курулуп, экспозиция залына жайгаштырылган. Музейдин архитектуралык курулуш иштери 1998-жылы башталып, 2000-жылы экспозициясы түзүлүп, ошол эле жылдын 4-октябрында салтанаттуу түрдө ачылган.

Учурда музейдин курамында 5 филиалы бар. Алар: Сулаймантоодогу /ңкүр комплекси, Өзгөн археологиялык-архитектуралык музей комплекси, Ноокат районунун тарых музейи, Уркуя Салиева жана Россия колхозунун музейлери.

Бул музейдеги дүйнөнү кызыктырган тарыхый археологиялык жана архитектуралык эстеликтери, баалуу экспонаттары бааланып, 2004-жылы 10-апрелде Кыргыз Республикасынын Президентинин жарлыгы менен "Улуттук" статусу берилип, "Сулайман-Тоо" улуттук тарыхый-археологиялык музей комплекси" - деп, аталып калды. Учурда музейде 90 ден ашуун кызматкерлер эмгектенишүүдө.

Сулайман-тоонун табигый жана тарыхый-маданий эстеликтеринин уникалдуулугу эске алынып, 2009-жылдын 27-июнунда ЮНЕСКОнун дүйнөлүк тарыхый мурастарынын тизмегине кирди. Бул дагы Сулаймантоонун дүйнөлүк тарыхый эстеликтердин катарында мааниси чоң экендигинен кабар берет. Ошондой эле Кыргызстандын эң баалуу 6 эстеликтеринин бири болуп эсептелинет.

Мамлекеттик улуттук идеологиянын багыттарынын эң негизгиси болуп музей эсептелет. Музейдин казынасында билим, илимдин булактары, элибиздин тарыхый жана маданий мурастары топтолгон. Мына ошол байлыгыбызды сактап, илимий жактан терең изилдеп, жетпегенин толуктап, кылымдаган тарыхыбызда сакталып келген үрп-адаттарыбызды, салт-санааларыбызды, ийгиликтерибизди элибизге тартуулап, аны келечекте өркүндөтүүчү жаш муундарды руханий жактан тарбиялоого өбөк боло турган негизди түзүүчүлөр - музей кызматкерлери.

Улуттун интеллектуалдык деңгээлин өстүрүү, маданий жана этникалык баалуулуктарды муундан-муунга өткөрүү музейлер аркылуу болот. Музейдеги өткөндөгү эстеликтер материалдык чөйрө аркылуу

элдердин өздүгүн аныктоого жардам берет. Эң негизгиси жалпы инсандык баалуулуктарды аныктап, ата-бабалардан калган мурастын манилүүлүгүн тактайт. Ошондой эле музей изилдеп, аныктап топтогон маданий жана руханий эстеликтер ар түрдүү илимий изилдөөлөрдүн булагына, өндүрүштүн өнүгүшүнө жана элдердин дүйнөлүк көз карашын калыптандырууга өзүнүн зор салымын кошо бермекчи.

Адабияттар:

1. Ставская Л.Г. История становления и развития музейного дела в Кыргызстане (1920-е годы - начало XXI в.) Под ред. В.А. Воропаевой. - Бишкек: КРСУ, 2009.
2. Музееведение. Под ред. К.Г. Левыкина, Москва 1988.

Рецензент: д.филос.н., профессор Исаев К.И.
